

Metafora vie: mecanism de sinteză a spiritului și de mediere între identitate și alteritate,
între vechi și nou

-extrase-

Tema metaforei vie și a medierii dintre nou și vechi cred eu că se poate încadra în problematica lui „cum este posibil ceva nou?”, metafora trimițând tocmai la unul din multiplele aspectele sub care se prezintă această chestiune anume la problematica predicției și a producerii de sens nou, a sintezei, a unului și a multiplului. Orice filosofie autentică trebuie să cuprindă o reflecție a spiritului asupra lui-însuși¹, trebuie să fac din spirit, din conștiință un fel de Alfa și Omega a activității filosofiei și să scoată spiritul din neactivitate. Viața spiritului, activitatea sa și nu produsele finite ale sale, trebuie să stea în centrul filosofiei. Pentru a ajunge însă la aceasta trebuie plecat de la manifestările în care se depune sau se înmagazinază și care prin interpretare sunt readuse la viață. Întrebarea „cum e cu puțină ceva nou?”, ține de clasa întrebărilor care poate da unitate istoriei sau istoriilor filosofiei, susține filosoful român. Așadar cum poate spiritul să nu fie tautologic, să treacă la altceva, așadar cum e cu puțină o desfășurarea progresivă a sa², fără ca acesta să cadă în extremele fixității, a identității absolute și nemișcării sau în cea a dezmembrării într-o multiplicitate nesfârșită (există două poziții în istoria filosofiei care corespund acestor două extreme, extreme care amenință spiritul cu sterilitatea și care duc filosofia în fundătură sau în criză: momentul reprezentat de

1 Constantin Noica, *Schiță privind istoria lui Cum e cu puțină ceva nou*, Humanitas, București, 1995, p.225.

2 Noica, *op. cit.*, p.10.

Parmeninde care prin poziția sa de afirmare a unei unități monolitice a Ființei face imposibilă gândirea și momentul reprezentat de D.Hume, acesta din urmă care ajungând la dizolvarea gândirii, a conștiinței însăși într-o multiplicitate nesfârșită, coeziunea internă a spiritului fiind asigurată de obișnuință). Această chestiune a lui „cum e cu puțină ceva nou?” este un alt mod de a pune întrebarea cum este posibilă gândirea.

Abordarea preconizată de Constanin Noica, abordare care poate fi găsită și în hermenutica ontologică a lui Paul Ricoeur și în teoria sa despre metaforă, trimite la viața spiritului, la adevărata sa subiectivitate, aceasta din urmă având o deschidere universală. Orice problemă îl poate atrage. Întrebarea referitoare la condițiile de posibilitate ale noului, afirmă filosoful de la Păltiniș, sunt o modalitatea de a căuta și cerceta acel *ingenium perenne*, care se află la baza tuturor filosofiilor, de ieri, de azi și din viitor, ca și la baza oricărui subiectivism autentic, menit să exprime viața spiritului. Spiritul este ceva care devine.

Legat de activitatea spiritului, de una din trăsăturile sale - înțelegerea, filosofia hermeneutică a lui Paul Ricoeur ne oferă o cale de acces și un punct de vedere relevant. Omul are o trăsătură fundamentală: încearcă să se înțeleagă pe sine³. Este definit de *Verstehen* și de *Sichverstehen*, de faptul că se află prealabil aruncat într-o lume și că încearcă să o înțeleagă și să se înțeleagă pe sine în același timp. Este o trăsătură ce îi caracterizează ființa ca atare și care mai înainte de orice interpretare textuală trimite la *putința-de-a-fi*, la orientarea în lume⁴. Această trăsătură este manifestarea unei diferențe ontologice față de restul ființării și ea aduce cu sine faptul că există o preînțelegere (*Ein Vorverständnis*) ontologică a ființei, neexplicită, neconceptuală și în care ființa nu este pusă ca un obiect în fața unui subiect⁵. Problematika înțelegerii în sens ontologic este desprinsă de actul comunicării cu celălalt. Ea trimite la înțelegerea situației proprii, a participării la ființă. Filosofia hermeneutică ricoeuriană se situează pe linia trasată de Heidegger și de Hans Georg Gadamer, însă își

3 Paul Ricoeur, *De la text la acțiune. Eseuri de hermeneutică II*, trad. Ion Pop, Echinox: Cluj-Napoca, 1999, p. 27.

4 Ricoeur, *op. cit.*, p. 86.

5 *Idem*, p. 84.

aduce propria contribuție la acest demers filosofic, reușind să ilustreze concret, să abordeze în fenomene concrete această caracteristică a ființării numite om.

Ontologia comprehensiunii se realizează la filosoful francez pe cale indirectă. Se pleacă de la fenomenele concrete în care aceasta se manifestă. Nu există un acces direct la ființă, acesta este tot timpul mediat. Diversele semnificații ale ființei sunt prezente în limbaj, de exemplu, în povestirii, mituri, etc., dar și în verbul a fi⁶. A ceste fenomene sunt simbolurile, metafora, visele, creațiile religioase, lingvistice, artistice, acțiunile umane, care pot fi integrate în narațiuni, etc. Nu există înțelegere de sine care să nu fie mediată. Comprehensiunea de sine, suține Ricoeur, coincide cu interpretarea aplicată termenilor mediator⁷. Nu există o transparență a înțelegerii de sine, nu există cunoaștere intuitivă de sine. Astfel se poate ajunge la procesele ce intră joc în crearea acestora, evitându-se însă o descriere directă. Aceste fenomene, care se pot regăsi și în psihanaliză, au darul de a trimite la prefilosoficul care alimentează filosofia, la moduri de deschidere a lumii care sunt antecedente prelucrării de tip filosofic sau rațional, dar care trimit tocmai la spontaneitatea spiritului, la capacitatea lui de sinteză. Analiza pe care filosoful francez a dedicat-o acestor fenomene fie în *Simbolica răului* fie în *Despre interpretare* atestă tocmai faptul existenței unei preînțelegeri ontologice a ființei și a situării omului în ființă care ia tocmai aceste forme: de simboluri, de metafore, de vise, de narațiuni, etc. Un domeniu cum este cel etic și moral nu poate exista fără limbajul metaforic și simbolic, fără limbajul mărturisirii, adică al recunoașterii și enunțării răului făcut⁸, limbaj care se întemeiază tocmai pe expresiile cu dublu sens. Acest prim nivel al limbajului este unul simbolic și este cel care face posibil ca această experiență a răului să fie formulabilă și adusă ca atară la cunoștiință în mod distinct. Nu există limbaj direct, univoc, nesimbolic (adică fără sens multiplu), pentru răul comis și răul suferit. Faptul că răul este exprimat ca infecție, pată, ca maculare în concepția amgică sau ca

6 Pierre Aubenque, *Problema ființei la Aristotel*, Teora, București, 1998,

7 Ricoeur, *De la text la acțiune*, p. 28.

8 Paul Ricoeur, *Conflictul interpretărilor. Eseuri de hermeneutică I*, trad. Horia Lazăr, Cluj-Napoca, Echinox, 1999, pp. 264-267.

deviere, ratare a țintei, rătăcirii pe căi întortocheată sau ca povară zice ceva tocmai despre această situație, ca și despre situația omului în ființă. Experiența răului este desemnată prin intermediul unui semnificant de ordin întâi care provine din mai banal și cotidiană existență a omului, de la starea sa fizică, de la contactul fizic, de la orientarea în spațiu, de la parcurgerea unui drum. O situație cotidiană, materială e model pentru una din altă sferă. O intenție semnificativă de gradul doi se altoiește pe ce a de gradul întâi (adică desemnarea uzuală, literală), fiind astfel constituit un sens simbolic, care pleacă de la cel literal sau uzual și care e desemnat doar prin intermediul acestuia. Relația dintre acestea e una construită de către subiect, actualizată de către aceasta. Ea este construit. Asemănarea, iconul este construit⁹. Asemănarea este tocmai prezentare unei situații în termeni alteleia, care astfel face posibilă predicția termenilor ce țin de prima situație la a doua. Semnul iconic este descris prin limbaj, nu este o imagine senzorială și de aceea poate fi folosit la situație, lucrui, realități cât mai diverse. Este un enunț de fapt, chiar dacă nu este mereu recunoscut ca atare. Sinteza dintre regiunile semantice ține de experiență, este pragmatică și constituie o fuziune între *a spune* și *a vedea ca*¹⁰, drumul către referentul transcendent fiind deschis și de către suspendarea fenomenologică a referinței ostensive, cotidiene, . Aceasta, alături de evocarea de imagini asociate termenilor folosiți, cuplate cu sensul vizat, fac cât de cât inteligibilă acea realitate extraordinară care nu se lasă spusă decât cu ajutorul sensului multiplu. Aici e vorba de o astfel de o invenție semantică - metafora fiind structura semantică a simbolului - care duce, prin aplicarea unor termeni cunoscuți la o situație existențială și de conștiință a omului, la resemnificarea acestora, care astfel devin metafore vii, acești termeni menținând tensiunea dintre vechiile și noua lor semnificație; deși răul e desemnat ca pată, ca rătăcire de dla drumul drept, el nu va fi niciodată redus la aceste semnificații. Macularea și pata, rătăcirea, povara desemnează în continuare o realitate fizică, dar și ceva care trece de această realitate, o forță care se răspândește precum ar macula și ar păta, care se manifestă ca și cum s-ar ieși de pe drum sau ca și cum s-ar putea o povară, etc. Aceste simbolisme succesive, dar și paralele ale răului indică existența unor revoluții semantice.

⁹ Paul Ricoeur, *Metafora vie*, trad. Irina Mavrodin, Editura Univers, București, 1974, p. 294.

¹⁰ *Ibidem*, p. 323.

Există un surplus de sens care se cere reluat și formulat. Există o istorie a simbolurilor, cel noi negându-le parțial pe cele vechi, dar păstrându-le în același timp. Această istorie a simbolurilor răului atestă o direcție către interiorizare și sărăcire simbolică, adică către concept, însă chiar și așa simbolul petei, al maculării rămân prezente în a treia instantă a simbolicii răului (povara, păcatul). Ele desemnează acea experiență a exteriorității răului, care nu poate fi negată, a misterului răului care ne precedă, chiar dacă există și o experiență și concepție a răului dinlăuntru. Există simbolul maculării, al petei apoi cel al devierii deci al păcatului și al culpabilității, aceasta fiind cea mai interiorizată concepție. Un exemplu de tensiune între semnificații, între simboluri (dar și de prezență a unor simboluri mai vechi și a unor mai noi) este mitul adamic unde avem ispitirea, deci răul deja prezent, dar și păcatul, așadar devierea de la o traiectorie, de la un drum. Omul apare ca autor al răului, dar și ca fiind prezent într-o ordine unde răul îl precede¹¹. Acest mit ne prezintă conflictul dintre schema exteriorității și interiorității radicale a răului, dar și aspectele opuse ale interiorității și exteriorității care nu pot fi gândite coerent într-un singur tot. Mitul căderii, evenimentul căderii este făcut inteligibil prin dispersarea lui într-o colecție de personaje și evenimente, aflate în tensiune și ordonarea lor într-o secvență temporală și narativă, enunțându-se și adevărul paradoxal că a începe răul înseamnă a îl continua. Acest process este ilustrarea lărgită a modului cum în metafora vie, prin punerea în tensiune a unor semnificații deja prezente, se produce semnificație nouă și cum aspecte ale unei situații capătă o inteligibilitate nouă.

Foarte important este pentru înțelegerea activității spiritului și elaborarea, de către Ricoeur pe baza investigațiilor filosofice efectuate, a noțiunii de adevăr metaforic, care permite o libertate mai mare spiritului și îl face copărtăș la acesta. Această idee de adevăr metaforic, de referință neostensivă se opune direct celei ce subordonează absolute spiritual ființei, se opune unui grosier primat al ontologicului asupra spiritului. Nu mai este vorba de o conștiință înecată, subordonată absolut ființei. Există o deosebire esențială între metafora vie sau metafora de invenție și metafora moartă, metafora

11 Ricoeur, *Conflictul interpretărilor*, p. 271.

prezentă în dicționar, diferență care trimite tocmai la acea sus-menționată dihotomie între filosofia lui Platon și cea a lui Aristotel. Metafora moartă nu este de fapt metaforă, ci reprezintă rămășițele acesteia, sensul lexicalizat, intrat în dicționar, sens din care a dispărut tensiunea semantică și care există în afara acesteia. Ea ține deja de dimensiunea numit de Noica a gata-făcutului, pe când metafora vie este mereu un de făcut, este un proces care implică depășirea gata-făcutului. Metafora vie poate fi simplu descrisă ca fiind un act de predică impertinent, în cadrul căruia subiectului metaforic i se atribuie un predicat ce ține de o cu totul altă sferă, la sfârșit fiind restaurată pertinența semantică. Procesul este unul ce depășește nivelul lingvistic, implicând modele cognitive, reprezentării și având evident o referință extra-lingvistică. Nu e vorba de brusca adăugare sau scădere de semn la un cuvânt, ci este vorba de o revizuire a unui punct de vedere asupra lumii, de creare de sens nou și de naștere a unei noi reprezentări despre lume. Acest sens nou, această nouă reprezentare are o existență pe moment, datorită conflictului interpretărilor pe care îl provoacă impertinența predicativă, care generează metaforă. Sensul nou există datorită viziunii stereoscopice în care sunt menținute sensurile acceptate ale ambilor termeni cuprinși în metaforă, datorită acestei tensiunii și presiunii pe care o exercită născându-se sensul nou care redă semnificația enunțului metaforic. Metafora vie însă nu se reduce la aceasta. Ea implică o redescoperire a lumii, redescoperire care se dezvoltă cel mai mult la nivelul superior frazei și anume al operelor. Această structură metaforică nu doar că redescoperă lumea, ci și oferă noi posibilități de a fi, pe care, înainte de a le experimenta, le descriu. Această dimensiune referențială a metaforei, sau referința indirectă pe care o are și duce mai departe noțiunea de *split reference* a lui Roman Jakobson, ea fiind exprimată și în noțiunea de triplu *mimesis*: prefigurare, configurare, transfigurare lumii acțiunii. Astfel metafora vie se dovedește a fi deținătorul și eliberatorul unui potențial care privește modul de a fi al omului în lume, oferind chiar alternative față de modul de a fi prezent sau obișnuit, precum referința metaforică suspendă referința obișnuită, cotidiană a limbajului și a gândirii. Orice modalitate a discursului are ceva de rostit. Nu există un discurs care este complet autocentric, care se celebrează pe sine; orice limbaj caută să aducă la lumina limbajului o experiență, un mod de a locui lumea care se

vrea rostit. Acest lucru este valabil din capul locului și pentru limbajul liric și pentru metaforă, care de obicei, se crede că e prezentă doar în acest limbaj, ea fiind însă prezentă peste tot în limbă și în gândire. Filosofia lui Ricoeur este un efort susținut și sistematic în această direcție, adică de a arăta că modurile de discurs diferite, inclusiv cel liric, rostesc ființa. Spre deosebire de Heidegger și Gadamer el aduce o precizie analitică foarte necesară¹², care reiese din lucrările sale despre metaforă sau despre narațiune, oferind astfel o privire concretă în acele procese ale spiritului care îl fac viu.

Bibliografie

Pierre Aubenque, *Problema ființei la Aristotel*, trad. Daniela Gheorghe, Teora, București, 1998.

Constantin Noica, *Schiță privind istoria lui Cum e cu puțință ceva nou*, Humanitas, București, 1995.

Paul Ricoeur, *Metafora vie*, trad. Irina Mavrodin, București, Univers, 1985.
De la text la acțiune. Eseuri de hermenutică II, trad. Ion Pop, Echinoc, Cluj-Napoca, 1999.

Mihail Ungheanu *Metaforă și comprehensiune. Despre teoria hermeneutică a metaforei la Paul Ricoeur*, Editura Academiei Române, București, 2011.

¹² *Ibidem*, p. 33.

Secțiunea Tinerilor Cercetători

A vorbi, a simți și a sărbători românește în Transnistria

Cronica unui eveniment

Andreea Băceanu

„Transnistria: temnița limbii române” este rezultatul colaborării dintre Octavian Bâlea, persoana care a realizat fotografiile, și Dan Gheorghe, mai cunoscut, poate, publicului larg pentru calitatea sa de jurnalist, cel care s-a ocupat de partea narativă. Important este faptul că această carte s-a materializat în urma unei experiențe autentic transnistreană. Fotograful Octavian Bâlea a povestit cum a încercat în 2010 să intre pe cont propriu în Transnistria, însă a reușit abia în 2012, cu ajutorul unei rețele de contact bazată pe tehnica recomandării. Experiențele de acolo – viza pe douăsprezece ore, fotografiatul cu un aparat vechi, pe film, agățat la brâu (să „nu se vadă că făceam poze”), tancurile care țin loc de statui și supermarketurile Sheriff din Tiraspol - vin să legitimeze acest demers al unor oameni care au simțit pe pielea lor ce înseamnă să te afli între *nicăieri* și *adînc*, oameni care au simțit nevoia să întoarcă pentru o clipă privirea noastră, a celor de pe celălalt mal al Prutului, către paradisul în destrămare care sugrumă viețile unor ființe care nu sunt cu nimic vinovate pentru că s-au născut cu grafia latină în sânge.

De când am văzut pentru prima dată anunțul lansării cărții „Transnistria – temnița limbii române” am știut că este un eveniment pe care nu trebuia să îl ratez. Și asta din simplul motiv că nu știam (aproape) nimic despre situația din Transnistria, grație reformelor tot mai aiuritoare din învățământul românesc, care au creat o fractură tot mai adâncă între noi, *tinerii*, și ideea că suntem parte a unui întreg, că *istoria și cultura românească* sunt parte vie din personalitățile noastre în formare. Și ce prilej mai bun de a lua pulsul zonei, dacă nu contactul direct cu liderii românilor de acolo?

După cum aveam să aflu la fața locului, să trăiești într-o „țară” a nimănui nu-i lucru ușor. Statutul de exilat fără voia ta într-un „stat” care, de fapt, nici măcar nu există *în* și *prin* sine, atrage frământări și dificultăți cu care nu multă lume s-ar descurca atât de bine pe cât o

fac cei pe care „independența” autoproclamată a Transnistriei i-a obligat să lupte pentru reafirmarea adevărului istoric al românității de dincolo de Prut și Nistru.

Istoria zonei nu este nici scurtă și nici simplă, așa cum ar părea la prima vedere. Parte a unui areal românesc mult mai larg, care se întinde până dincolo de Bug, așa cum arată ultimele cercetări ale lui Golopenția din timpul ultimului război mondial, Transnistria a devenit zonă tampon târziu, odată cu înaintarea rusească spre strâmtori, după secolulul al XVIII-lea. Ulterior, comuniștii au transformat o parte din ea în trambulină de lansare a bolșevismului spre România. Astfel, în 1924, s-a creat Republica *Autonomă* Sovietică Socialistă Moldovenească. Aceasta era integrată administrativ-teritorial în Republica Sovietică Socialistă Ucraineană. O asemenea creație artificială denumită RASSM cuprindea Transnistria de astăzi și localități din zona Odessei și urma să își mențină statutul, structura și componența până în 1940, când soarta Basarabiei a fost...*diktată*. Începând din acel moment, RASSM a fost scindată: partea de vest a trecut în componența Basarabiei, rezultând RSS Moldovenească, iar cea de est a rămas în cadrul RSS Ucrainene. Este lesne de înțeles ce mixtură etnică și lingvistică a rezultat în zonele menționate mai sus – de la români basarabeni până la ruși get-beget și ucraineni. Cu alte cuvinte, cauzele conflictului au rădăcini adânci în istoria secolului trecut.

Demersurile URSS-ului de rusificare a teritoriilor de peste Prut sunt arhicunoscute – de la artificialitatea limbii moldovenești scrisă în grafia chirilică, până la negarea vehementă a identității; de la atacarea echivalenței limbii moldovenești cu cea română, până la redefinirea istoriei și culturii în contrapondere cu restul teritoriilor românești. Cu toate că entitatea numită URSS a dispărut de ceva vreme de pe harta lumii, dureros este faptul că asemenea acțiuni au loc și astăzi, cu o vehemență și convingere ieșite din logica firescului. Dacă până în 1992 politica de (dez)naționalizare se făcea la nivelul arhivelor și administrației, educației și propagandei, după acest moment s-au înregistrat numeroase acțiuni violente împotriva limbii române și grafiei latine în spațiul transnistrean, acțiuni care depășesc cu mult cadrul simbolic. Dorința și demersul profesorilor, părinților și copiilor de a folosi scrierea latină în școli, cu alte cuvinte de a-și prezerva și exercita caracteristicile identitare circumscrise *românității*, a atras după sine reacții din partea separatiștilor, susținuți îndeaproape de „prietenu” din Est, atotprezent în teritoriu inclusiv la nivel militar și în mecanismul puterii. Aceste reacții par desprinse din poveștile bunicilor de pe vremea războiului: școli vandalizate, clădiri distruse, manuale confiscate și - asaltul suprem împotriva românității și romanității de dincolo de Prut – împușcarea (la propriu!) de către miliția transnistreană a literelor latine scrise cu cretă pe tabla unei clase pline de elevi. Acest episod, cu o valoare simbolică ușor de perceput, dar cu o

agresivitate care depășește sfera metaforei, ne duce cu gândul la o minunată scenă din filmul lui Mălăele, „Nunta mută”, una dintre puținele producții românești postdecembriste care au relatat *rezistența (țărănească) românească* în fața fenomenului comunist *fără a cultiva un sentiment de inferioritate ci, dimpotrivă, de demnitate*: „- Tovarăși, ce executăm noi azi?” „- Cultura!!!”.

Tocmai în această paradigmă a execuției culturii s-a înscris discuția de la lansarea cărții „Transnistria: temnița limbii române”, care a avut loc în data de 18 aprilie la Clubul Țăranului, unde au fost prezenți un număr deloc neglijabil de oameni, în special de tineri. Trei dintre directorii de școli care au ales „să lupte pe baricade” pentru grafia latină au expus cu emoție și sinceritate clipele de groază prin care au trecut de-a lungul războiului, cele dintre reprezentanții alfabetului chirilic și ai celui latin. Doamna Eleonora Cercavschi, director al unei „școli pe roți” - Liceul Teoretic „Ștefan cel Mare și Sfânt” din Doroțcaia/Grigoriopol - a predat în acea seară lecția despre rezistența prin curaj și demnitate. „Sunt sigură că pentru toți cei care sunteți aici în sală este o singură întrebare: cum rezistăm noi acolo și cum este ca să fii român în Transnistria. Sau poate cum este să conduci o școală românească în Transnistria. La toate aceste întrebări, vreau să răspund că pentru a face ceea ce facem noi acolo pe parcursul a douăzeci de ani, în primul și în primul rând ai nevoie de curaj. Dar și mai mult ai nevoie de multă, multă demnitate. Că numai demnitatea, dacă este înzestrată de către părinți, poate să te facă să faci lucruri pe care, la prima vedere, ți-ar părea că nu ești capabil să le faci.”. Dedicția și stăruința unui simplu profesor nu au cum să nu producă ecouri în fiecare dintre noi. A trece zilnic granița dintre Transnistria și Republica Moldova împreună cu toți elevii unui liceu nu-i lucru puțin; a face asta de unsprezece ani pare deja de neimaginat. Cu toate acestea, realitatea zilnică a doamnei Cercavschi și a elevilor dumneai se circumscrie căutării continue a dreptății de dincolo de „granița” transnistreană.

Imaginile pot avea mare forță chiar și atunci când sunt filmate rudimentar tehnologic, pe ascuns, cu camera unui telefon modest. Pentru că acestea arată zbuluciumul fizic și *metafizic* al acestor oameni care nu cer mai mult decât un drept elementar, cel la educație în limba maternă. Pe lângă episoadele în care subordonați ai Sovietului Suprem din Tiraspol ocupau școli și încărcau sistematic în camioane tot ce se putea găsi, domnii profesori au reușit să aducă și un strop de speranță, expunând câteva dintre momentele cruciale ale anului școlar. Tocmai aceste prilejuri de afirmare neînsingherită a românității dau tăria de a merge mai departe și hrănesc deopotrivă spiritele dumnealor, dar și pe cele ale elevilor și părinților. Iată, de pildă, sfîntirea de la început de an școlar la Liceului Teoretic „Lucian Blaga” din Tiraspol, sau amintirile despre „Primul” și „Ultimul Sunet” au reușit să ne readucă în memorie faptul că

unde, oameni frumoși, oameni simpli, se luptă pentru generațiile care vin din urmă, păstrându-și în același timp sufletul curat, fără să cadă în patima urii, care pare să pună un vâl pe ochii „autorităților” din Transnistria.

Modalitatea în care acești oameni reușesc să își păstreze integritatea și speranța rămâne un mister pe care, probabil, majoritatea dintre noi nu vom reuși niciodată să îl descifrăm, mai ales că nu discutăm despre câțiva lideri, ci despre comunități întregi, legate între ele precum zalele unui lanț bine sudat. Însă, simplul fapt că ei există, că se încapățânează să îngrijească noi generații și că au o voce care ajunge până la urechile noastre, ale celor din Bucureștiul mult prea îndepărtat sunt dovezi vii ale faptului că omul mai poate ieși din „criza lumii moderne” asupra căreia atrăgea atenția Ernest Bernea cu mult înainte să se fi tras primul foc de armă venit din partea „statului” transnistrean. La numai două săptămâni de la primul conflict violent de la liceul „Lucian Blaga”, când școala a fost ocupată de „așa-ziși studenți”, „românii transnistreni au demonstrat, cu toate că au încercat să ne distrugă... Noi avem o sărbătoare în școală, hramul școlii noastre – am sfințit și am sărbătorit și le-am demonstrat că nu-i așa de ușor de distrus limba română cu automatul, cu tancul. **Noi mai departe vorbim, gândim și sărbătorim românește.**” (Ion Iovcev, director al liceului „Lucian Blaga” din Tiraspol).

Printre altele, dascălii au grijă să nu îi uite pe cei alături de care încearcă să protejeze scrisul latin. Directorul aceluiași liceu „Lucian Blaga”, domnul Ion Iovcev, relatează evenimentele din 1994, când școala pe care o conduce a fost vandalizată pentru prima dată. Cunoscând violența forțelor armate separatiste, „acești părinți, știind că poate să se întâmple orișice cu profesorii, cu directorul școlii, stăteau zi și noapte, timp de o săptămână, în fața apartamentului meu [...] să nu se întâmple să mă ieie și să dispar fără urmă. Au fost niște părinți deosebit de uniți.”. După cum spune domnul profesor, „istoria avea să se repete” și evenimentele din 1994 vor avea loc și în 2004, însă mult mai violent și drastic. Și de data aceasta, filosofia care a ghidat acțiunile conducerii școlii a fost rezumată minunat de către domnul Iovcev: „[...] și iarăși redeschidem școala, și iar sărbătorim! [...] Limba și sufletul unui neam nu le poți distruge cu tancuri.”. Deschiderea școlii este de fiecare dată o sărbătoare!

Fiecare dintre noi vede diferit aceleași evenimente și alege un unghi sau altul din care să relateze întâmplări și oameni. Dacă doamna profesoară Eleonora Cercavski și domnul profesor Ion Iovcev au ales să își deschidă sufletul pe de-a-ntregul în fața publicului, intervenția profesorului Sucitu a adus o doză de pragmatism prin raportarea la cronologie și evenimente, fără a lipsi însă elementul personal. Era aproximativ ora opt seara, când domniile profesori au fost purtați într-un timp și spațiu pe care noi le aflăm abia acum, și anume anul

1992, la Corjova. Tocmai se declanșaseră primele conflicte armate, când domnul Sucitu, profesor pe atunci la Lunga, a fost arestat în timp ce se întorcea de la școală chiar de către un „prieten belorus”. Acesta a fost momentul crucial care l-a determinat pe cel care până atunci fusese un simplu profesor să se implice cât de mult îi va sta în putință pentru a salva ce mai era de salvat în Transnistria: „Chiar așa nu se poate, să ne umilească ei în fel și chip...”. Ajuns director la gimnaziul din Corjova, domnul Sucitu începe să pună în aplicare planul de readucere a grafiei latine în legalitate. „[...] împreună cu profesorii, care erau adevărați patrioți, am ocupat Direcția școlii, am luat toată documentația cu puterea și le-am spus: care nu-s de acord, pot să plece. Și așa și-a fost. A doua zi, am fost chemat la KGB, da' nu mă duceam singur, îmi luam doi, trei profesori cu mine că dacă mă duceam singur nu mă mai vedeți nici astăzi... Și astfel ne-am menținut mult timp, până am obținut de la Ministerul Educației al Republicii Moldova un ordin de a ne finanța, de a ne ajuta, și de-atunci uite-așa am trecut prin calvarul prin care au trecut și colegii mei și continuăm și mai departe să ducem povara bunătații noastre pe spate și cred că o să ducem până la ultima suflare.”

Această succintă relatare spune multe lucruri despre barierele pe care încearcă să le spargă acești oameni minunați; ne arată cum curajul și demnitatea pot fi zid de piatră chiar și în fața temuților ofițeri KGB, și aceasta chiar și în absența oricărui ajutor din partea statului român.

Philip Zimbardo remarcă, într-o conferință din 2012, că există două tipuri de eroi – cei care ies din rândurile oamenilor obișnuiți și devin modele morale **cunoscute**, însă există și oameni care, deși reușesc să treacă dincolo de mediocritatea specifică omului modern aflat în plină criză spirituală, rămân în **anonimat** - tocmai acești oameni, atât de accesibili nouă, rămân necunoscuți – nu caută glorie, nu caută recunoaștere, caută doar să își îndeplinească o datorie morală, nicidecum civică. Aceștia sunt profesorii din Transnistria, care au venit să își susțină cauza în fața unui public numeros format din oameni cu o viață mult mai simplă și mai ușoară decât a lor, susținuți de părinții și copiii ale căror imagine au devenit în spațiul românesc de dincolo de Prut. Ei sunt eroi pentru că rezistă de decenii (ca să nu punem la socoteală întreaga istorie) într-un context în care se profită de fiecare ocazie pentru a agresa alfabetului latin și pe cei ce gândesc și simt românește. Ar putea oricând să plece, să se retragă, să trăiască o bătrânețe liniștită și frumoasă alături de copii și nepoți, însă preferă să lupte, fiecare în propria manieră: unii o iau de la capăt, după fiecare acțiune destabilizantă a separatiștilor, alții fac naveta zilnic între Transnistria și Republica Moldova doar pentru bucuria de a preda și de a trezi același spirit liber, minunat, în elevii lor, iar alții aleg să ridice

vocea în fața in Justițiilor, fie că se prezintă mediului politic românesc sau că discută cu reprezentanții Uniunii Europene la Bruxelles.

Ne-am aștepta ca măcar „Europa” să descâlcească ițele problemei transnistrene, aducând dreptatea pe malurile Nistrului. Din păcate, instituțiile responsabile aleg calea ușoară către o așa zisă rezolvare, legitimând regimul de la Tiraspol tocmai în substratul unor „recomandări” din noiembrie 2012 ale OSCE¹. În loc să afirme și să susțină rezolvarea adevăratei probleme (cea a separării administrativ-teritoriale a Transnistriei față de Republica Moldova), consilierii europeni se mulțumesc să recomande schimburi de experiență între profesorii din cele două teritorii și alinierea legislației educaționale. Până la urmă, și soluțiile temporare pot funcționa, însă OSCE a eșuat în a sesiza particularitatea cazului pe care îl are sub monitorizare directă: este vorba de un „stat” cu granițe și independență pe care nimeni nu le recunoaște, un „stat” care nu s-ar putea autosusține fără ajutor venit din Rusia, o „țară” care pur și simplu nu există, „guvernată” fiind de niște „autorități” pe care chiar Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa le pune în categoria „de facto”-ului. Problema este tocmai recunoașterea și legitimarea regimului de la Tiraspol în ultimul raport OSCE asupra problemei de față, ceea ce nu face decât să crească tensiunile în zonă și întoarce privirile publicului larg de la subiect, având în vedere că o „țară” care nu există pe nicio hartă oficială poate constitui un subiect aprins și savuros, însă încă o dictatură perfect legitimă și reală nu ar mai fi deloc captivantă nici pentru presă, nici pentru public.

Bine ziceau soții Aldea-Teodorovici în versurile unui câtec încă apreciat astăzi pe ambele maluri ale Prutului: „Dragu mi-i a te cânta, / Scrisule venit din stele! / Orice literă a ta / Ca pe ochii maicii mele / Dornic, o sărut!”. Îmi doresc ca într-o zi senină să cântăm și strofa următoare și să ne gândim la Transnistria doar ca la un moment de rătăcire care s-a încheiat demult și nu a lăsat în urmă decât amintiri sumbre: „Bucură-te, scris latin / Că pe valea dulce-amară / N-ai venit ca un străin, / Ai venit la tine-n țară / Și la frații tăi!”.

¹ Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa. Noiembrie, 2012. *Școlile cu predare în grafia latină, administrate de Republica Moldova, din Transnistria. Istoric, situația actuală, analiză și recomandări*. Raport întocmit de Misiunea OSCE în Moldova și de Înalțul Comisar al OSCE pentru Minoritățile Naționale.

The US economy. A sociological analysis (part I)

Gabriel Săpunaru

Abstract

The recent financial crisis showed how the world is systemically related especially when it comes to sharing faults. The recession started by the Lehman Brothers collapse hit the entire world depriving it of at least 12 trillion dollars (*The Guardian*, 2009). Is the current crisis part of a downturn of the economic knowledge? At first, it seems to be at least a ‘Black Swan’ – in Taleb’s words, a much appreciated analyst of risk models –, i.e. a special form of hasty knowledge related to risk. The crisis is thus a phenomenon that not only economically, but also culturally struck the entire world, demonstrating that uncertainty and predictability are as far as ever and that there is no real progress in the social-economic field.

The crisis is an opportunity and an emergency in the same time. The economics and the sociology of economics must be overhauled. We will try to sort out the discussion on this matter starting from the “moral economy” of classics such as Adam Smith.

Keywords: financial crisis, US economy, *oikonomia*, banking system, risk management

Introduction. United State’s geoeconomical arm

We consider that nowadays, when globalization is a term familiar to the most of us, an alternative argument to the present market interdependence is not necessary. However, we are obliged (methodologically) to argue the importance of the US in the world today and the impact of its actions upon the other (states). Even if many contemporary geopolitical or geoeconomical discourses see the United States as a global power that rapidly declines (in favour of BRIC countries or other important international actors – either the EU, Japan), it is very difficult to argue that the US is left powerless in the international field. Actually, it is still perceived as the hard core of nowadays world order. See for example, the opinion expressed by *Stratfor* CEO, George Friedman, in a very recent article:

“The United States remains the center of gravity of the international system. The sheer size of its economy (regardless of its growth rate) and the power of its military (regardless of its current problems) make the United States unique” (*Stratfor*, 20th September 2011).

And Friedman continues emphasizing that the world today does not have a more ‘significant’ leader than US president, nowadays Barack Obama:

“Even more important, no single leader of the world is as significant, for good or bad, as the American president. That makes the American presidency, in its broadest sense, a matter that cannot be ignored in studying the international system” (idem).

These facts could only mean one thing – the US still represents to the actual world order its terminus and starting points. It is **both the cultural artisan of paradigms as it is the main economic craftsman of its understandings**. We encounter here two important directions of further analysis – there are cultural foundations that lead our social actions as there are material ones which are more frequent and easier to notice in everyday interactions. Therefore, *a society is culturally oriented, while materially reflecting upon the understandings* of life, money, society etc.

Reaching Romania

Now let us see why we argue the US is both starting and terminus point of the contemporary world order. To simplify things, we will make the argument in relation to the Romanian state, the actual interest of the paper. It is rather easy to observe the leader-follower positions regarding US-Romania bilateral relations. To support this, we might make a simple comparison between Romania’s National Defense Strategy with the United States’ and we will see that at least *one third* of the perceived risks and threats are of American interest or inspiration: we refer to the expansion of the terrorist phenomenon that has made many victims but Romania is not one of them, to the proliferation of mass destruction armament by some states or non-state entities, or to the level of instability and insecurity in the Black Sea region¹ etc. In fact, one might argue that the Romanian National Strategy is composed of non-personalized risks and threats, like the education system’s inability to offer a competent and well prepared work force (we are not referring here to the MD’s that are constantly conquering the job openings in the West) or the systemic problems of the Romanian health domain. In fact, there is another threat to Romania’s capabilities of response – the Western societies are much more attractive for young Romanian professionals, the economic field remaining without highly trained and competent work force. But all this is happening whilst Romania is investing in their education, the state is actually paying for it while getting

¹See **Strategia Națională de Apărare**, Bucharest, 2010, p.13, available <http://www.presidency.ro/static/ordine/SNAp/SNAp.pdf> (last consulted October 2011).

nothing in return – i.e. a young and well prepared elite ready to face contemporary and future challenges.

As well, the follower status of Romania in relation to the United States is expressed through the IMF accord by which Romania contracted over 20 billion dollars under the name of national economic recovery, when it actually paid for salaries and retired pays (budgetary expenses). The government is basically waiting for the IMF to come with a strategy for next year's budget, while it could have conceived one (with national relevance) by itself. This is a major problem because the state is not only unable to manage itself, but is also lacking the *will* to do so. We know since Dimitrie Gusti clarified it, that the will is a decisive component of social reality by being the ferment of social action. The will is lying between the frames of social reality and its manifestations, thus reshaping the social landscape:

“The will is the only original power, relatively independent of the cosmic environment, it is the determining condition for the organization of society, is the fundamental element of society, because the will is the most basic social phenomenon, without which social life is inconceivable” (Gusti, 1968, vol. I, p. 228).

The understandings of economy

In rather recent understandings, economy is the science of production and distribution of utilities while the necessary resources are scarce (see Samuelson, 1992). This reveals, in fact, the basics of economics that displays two components – production and distribution of commodities. But with the myth of progress, the economic landscape has extended in such a manner that the real economy (meaning production and distribution) was outsourced by the financial sector. This was, and we think still is, the economy's problem that struck the world in 2008. Still, let us first see the founding definition of economy and its implications.

Etymologically, the word economy comes from the Greek term ‘*oikonomia*’ meaning a ‘household management’ that actually implies a ‘science’ of managing the household. Opposed to this, is the *chrematistics*, in Aristotle's view “the art of making money for the sake of money” (Vulcănescu, 2009, p.119). The contemporary economy that also suffered the 2008 financial crisis, is somehow opposing *oikonomia*, by transforming the money in the actual end of the economic production and changes. **Money** is a universal instrument of acquisition that implies no end but the continuous return to accumulation. Therefore, we start transforming everything into money and capitalizing everything. Thus, the effect of the money is that we become ways instead of ends:

„The man stops being a purpose in itself, as Kant wants, he becomes a way of production, a commodity. [...] The morale stops being a life organizer, but becomes an instrument of

ensuring the fulfillment of commercial obligations. Religion is no more a mean of redemption, but a way of stimulating productivity.” (Vulcănescu, p.71)

The Wall Street paradigm of thought is not highly in contrast with the above statements. **The society** is just a field of trading (fairly anything) in order to obtain personal success (read material success). Here is an opinion of an American analyst stating that “everyone has become a trader, no one invests anymore” [on the New York Stock Exchange] (*Ziarul Financiar*, 9th August 2011). When the economy detaches from the investment component we have a crisis of the economic ethos and of the trust in society as well. What is this ethos crisis? It is the mentality of the economic system. This mentality stated, with the neoliberal paradigm, that in the economy there shouldn’t exist any outside market regulations. And for twenty years, the economy became only more and more de-regulated. But the 2008 phenomenon showed the inefficiency of this paradigm. The failure of self-regulation attested the ethos crisis.

As we will further see, the perception of money was heavily relating on new means of obtaining higher and safer profits, with the help of advanced computer technology and mathematics.

Oikonomia

Moral or modern capitalism, moral economy or *oikonomia* are concepts of founding a background to the economy with social actions as its core – meaning achieving an activity that is directed towards the direct management of community’s resources.

The economic crisis throughout the history can be observed as effects of centering the economic actions outside the community’s well being, moments in time when individuals were rather following their own private interests. It was this problem that both Smith and Hume tried to solve when they founded the liberal economic view, to give classical examples. They were concerned with **good and wrong**, perceiving man capable of ‘sin and error’ that are translated into economic life by avarice and greed. But they proposed *sympathy* and the *state* as factors capable of counterbalancing the above mentioned behavior problems:

„First, the problem of good and evil. Clearly, Hume and Smith viewed man as capable of ‘sin and error’, translated into avarice and greed in the life of the economy. They saw in man's need for social approval and sense of kinship with others a tempering force defined as ‘sympathy’; but they did not rely wholly on sympathy to hold avarice within civilized bounds. Nor, except over a narrow range—notably, in guaranteeing the sanctity of property—did they rely on the state. They viewed open competition as the most effective reconciling force.” (Rostow, 1990, p.18)

Clearly, sympathy derives from our need for community, while the state has the role of guaranteeing the right of property. Nevertheless, the major and decisive balancing force is the *open competition* that was a pivotal point in Smith's and Hume's economic theory². In the same manner, Walt Whitman Rostow reaffirmed the economic tradition as a constant preoccupation for the community's well being.

To the Economists of the Next Generation: in the hope that, without abandoning modern tools of analysis, they may bridge the chasm of 1870 and reestablish continuity with the humane, spacious, principled tradition of classical political economy." (Rostow, *op.cit.*, p.v)

We see that the years in which Rostow elaborated his book were also marked by a fracture between economy and community, or at least that was Rostow's perception of things. The 'chasm of 1870' or the Great Depression is the event that the American economist refers to is a moment of disproportionate economics. The problem was generated by an increase of European trading with over-developed stocks on the market. At that time, the 'bubble' was represented by railroads, enterprises, steamship business and so on (the equivalent of the housing bubble in 2008 America and the same housing issue in nowadays China³). As consequence, the Stock Exchange in Vienna collapses, being unable to support its speculated growth – a phenomenon that history recalls as 'Black Friday' (9th May 1873). One of history's roles is represented by the ability to learn from previous mistakes – the speculated growth of stocks should have been a onetime history mistake, but the social landscape is continuously reshaping, thus leaving behind at least some of the past's memories. Rostow is setting an urgency sign to reshaping economic values and readjusting them to the 'humane, spacious, principled tradition of classical political economy' – that might be the Greek conceptualization of economy as *household management*.

As well, even if with a rather diminished international notoriety, Mircea Vulcănescu elaborated upon the ethos (meaning mentality) of the capitalist system in contrast with his term for *oikonomia* – 'medieval economy' (Vulcănescu, 2009). For the latter, the Romanian sociologist affirmed that economic life was occupying the second place on the existence scale:

²The economic theory of classical liberalism acknowledges the market as the primary factor of economic development, through the open competition between private interests, which open competition is guaranteed by the state. From this perspective that proposed a partial cession of state's interventions in economic business, the neoliberal economic paradigm sets the furthest step possible, pleading for the total non-intervention of states in economic ordering. In neoliberal paradigm, markets alone are able to adjust themselves to the next day challenges. A rather false argument given history, as we will further elaborate.

³For China housing bubble see Ken Miller, **What If the China Bubble Bursts?**, *Time*, October 2011.

“It is not a purpose man follows for himself, or a fabric of purposes and rational means that combine with each other, giving rise to differentiated forms and economic interests. It is only a part of a wider community life, of needs, of aspirations, feelings and ancestral knowledge [...]” (Vulcănescu, *op.cit*, pp.58-59).

The problem of modern economics is that it is transforming from economy of consumption into a sort of *entrepreneur economy* based on his reflexes and interests.

“It [modern economy] loses contact with its final social purpose: consumption, in favor of the immediate bouleversement of producer, an intermediary purpose: gaining” (idem, p.75).

In such a brief sentence Vulcănescu manages to elaborate on some current economic problems that a country such as Germany or, more visible, China is dealing with. It is the problem of the *internal market* that ensures the primary growing or ferment of the business, of the economic activity. The gaining is achieved by selling more, by selling to an extended range of consumers. This means that it is necessary to ‘conquer’ other national markets or to export the product, but once the external market manages by itself to ensure the company’s profit, the internal market starts to be neglected, thus depriving the ‘house’ of a means to manage itself. The internal market is formed of two components – on one hand, the workforce salaries that if they are ‘accordingly paid’⁴ sustain the edifice of the economic activity, on the other, the constant renewal of production (making more goods). A workforce that is accordingly paid has the power to buy and so it consumes, ensuring the producer’s further activity. Therefore, the internal market is in our opinion the primary objective of a producer. Of course, the internal market reaches a moment where it cannot further sustain production (one factor is *the law of diminishing utility* or another is *the paradox of value*⁵) and it then needs to extend to exterior markets. That was the entire saving plan of President Roosevelt after the Great Depression: he sustained the growing of production by first developing the internal power of consumption and then by reaching the external markets where it competed directly with Britain and Japan. Clearly, the administration needed to further operate with an element that ensured its **competitiveness**. So, it adopted a *monetary policy* that envisaged the lowering of American prices in order to reach the levels of Britain’s and Japan’s.

⁴Accordingly paid to the productivity of the manufactured goods and to the worker’s capacity of consuming what he helps produce. Note that a good of higher productivity is paid much more than a low productivity good. See for this example the argument of Mihail Manoilescu (1986) and specifically the comparison between agricultural and industrial revenue that can become so disproportionate, in times of crisis reaching a 1:10 scale (a worker in industry manufactures the amount of ten workers in agriculture).

⁵The law of diminishing utility states that “the amount of extra marginal utility declines as a person consumes more and more of a good” (Samuelson, 1992, p.84), while the paradox of value argues that “the more there is of a commodity, the less is the relative desirability of its last little unit” (idem, p.44).

If the above mentioned authors are rather ‘dated’ in arguments (Smith and Hume’s theories are of 18th century interest, while Vulcănescu’s stand for the first half of the 20th century and Rostow’s for the second), nowadays as well young economists are dealing with the apparently anti-social economy. To give an example, Tomas Sedlacek, a Yale degreed economist, is preoccupied with the *Economy of Good and Evil*, as his 2011 English published paper that considers nowadays economics has neglected ethics, as opposed to its claimed ancestor – classical economics. Sedlacek argues “[t]he issue of good and evil was dominant in the classical debates, yet today it is almost heretical to even talk about it” (Sedlacek, 2011, p.210). Therefore, the Czech economist considers ethics as ‘the key question of economics’:

“For us economists, I believe Smith’s legacy is that moral questions must be included in economics —that it is the key question of economics. To me, his most influential contribution to economics was ethical” (idem, p.210).

In our understanding, ethics is the major field of socializing the individual’s action, in this case the economic activity, making it humanly (socially) oriented. Ethics represents the etalon of **morale**, of socially admitted conduct. Philosophically, it is *the honest and good in a society*, the measure of ideal type action. Sociologically, as Durkheim put it, the morale stands for everything that keeps us together, the ferment of social cohesion. Removing the ethics from society as a whole or from economy is similar to an F4B or a P-12⁶ losing its bolts. As these planes used bolted aluminum tubing, losing the bolts would mean wind removing the plane’s exterior panels and thus, leaving a non-aerodynamic plane up in the sky. Disaster could not be any closer away. The metaphor suggest that things, relations, actions require necessary elements for fusing. That is the morale for a society, it keeps individuals together.

⁶P-12 and F4B are 1928 fighter biplanes produced by Boeing and delivered to the military. The difference of these planes is that it used bolted aluminum tubing as compared to earlier models that employed welded steel tubing (see <http://www.centennialofflight.gov/essay/Aerospace/boeing-early/Aero17.htm>, last visited October 2011).

Maghiarii din România – Românii din Ungaria în secolul XX¹

O analiză comparativă

Dr. Alexandru Ghișa

Relațiile interetnice din România au fost și continuă să fie subiect de studiu pentru foarte mulți analiști din țară și din străinătate. Această tematică a minorităților din România se bucură de o atenție deosebită mai ales în Ungaria – atât la nivelul elitelor specializate în istorie, sociologie, demografie etc., cât și la nivel guvernamental și al organizațiilor nonguvernamentale. Mai mult, opinia publică din Ungaria este la curent cu tot ce se întâmplă în România. Există un întreg aparat mediatic care informează opinia publică ungară pe acest segment.

În România lipsesc însă studiile privind situația minorităților din Ungaria. Elitele intelectuale din țara noastră și mai ales opinia publică românească este foarte puțin informată despre ceea ce se întâmplă în Ungaria în planul relațiilor interetnice. Și Ungaria mai are minorități și există probleme serioase în ce privește relațiile între majoritatea ungară și comunitățile alogene minoritare.

Ungaria are astăzi o populație de 10.055.000 de locuitori, din care 84,4 % sunt maghiari și 15,6% minorități, din care românii, în număr de 7.995, reprezintă 1 %². Conform legii care reglementează statutul minorităților în Ungaria (Legea nr. 77, adoptată la 7 iulie 1993) sunt recunoscute 13 „minorități naționale și etnice” – armenii, bulgarii, croații, germanii, grecii, polonezii, românii, rutenii, sârbii, slovacii, slovenii, ȣigani și ucrainenii ³. 12 dintre minorități sunt recunoscute ca *naționale* și *constitutive de stat*, având și corespondență externă, respectiv existența unui *stat înrudit*, ceea ce se numea până acum „țara mamă”. Numai în cazul ȣiganilor se aplică denumirea de minoritate *etnică*, pentru că nu au un *stat înrudit* și nu pot fi considerați *factor constitutiv de stat*⁴.

¹ Articol publicat cu acordul autorului. Inițial apărut în *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, volumul IV, Editura TechnoMedia, Sibiu, 2009, pp. 66-78.

² H.C.Matei, S. Neguț, I.Nicolae, *Enciclopedia Statelor Lumii*, București, Editura Meronia, 2008, p. 679. Sunt folosite date statistice la nivelul anului 2007.

³ Șt. Crâsta, Legea pentru minoritățile (*naționale și etnice*) din Ungaria și responsabilitatea presei în interpretarea acesteia, în *Conviețuirea/Együttélés*, Anul 7 nr. 3-4, 2003 / Anul 8 nr. 1-4, 2004, p. 5-6.

⁴ Al. Ghișa, Postafață la lucrarea I. Matei, *Românii din Ungaria în 2004*, București, Editura Institutului Cultural Român, 2004, p. 153.

România, la o populație de 21.528.627, are 89,5% etnici români și 10,5 % minorități naționale, conform recensământului din 18 martie 2002⁵. În România sunt recunoscute 20 de minorități naționale – albanezi, armeni, bulgari, cehi, croați, evrei, germani, greci, italieni, macedoneni, maghiari, polonezi, ruși, ruteni, sârbi, slovaci, tătari, turci, țigani și ucraineni. Maghiarii din România, în număr de 1.434.377, reprezintă 6,6 % ⁶.

În relațiile internaționale dintre state s-a ajuns, mai ales în ultimele două decenii, după schimbările geopolitice din toamna anului 1989 – prăbușirea regimurilor comuniste din Europa Centrală și de Est după principiul dominoului și vara anului 1991, dezmembrarea URSS, la mutații importante în ce privește relațiile interetnice. În sens negativ s-a ajuns la o acutizare a problematicei minorităților în spațiul ex-iugoslav, în Balcani, dar și în spațiul ex-sovietic. În sens pozitiv, atât în plan bilateral, prin acorduri de protecție reciprocă a minorităților și multilateral, la nivelul Europei prin Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE) și Consiliul Europei, s-a lucrat pentru o standardizare a drepturilor și libertăților care se cuvin acordate minorităților naționale.

Au fost create instituții cu atribuții exprese în monitorizarea situației minorităților. A fost înființată instituția Înalțului Comisar pentru Minoritățile Naționale al CSCE (din decembrie 1992 OSCE, organizație internațională interguvernamentală), cu sediul la Haga. Înalțul Comisar OSCE a primit atribuții să efectueze misiuni la fața locului în toate punctele considerate sensibile de pe harta Europei, dar și rolul de alertare și cerere de întreprindere urgentă a unor măsuri în cazul iminenței unui conflict, de negociere cu autorități de stat, organizații neguvernamentale și persoane fizice reprezentative pentru identificarea unor soluții pe termen lung⁷.

La Consiliul Europei, problematica minorităților naționale a dobândit statut prioritar încă din 1989. Pentru definirea, promovarea și aplicarea drepturilor persoanelor aparținând minorităților, ca parte a politicii europene de realizare a drepturilor omului, au fost adoptate numeroase rezoluții și recomandări votate în Adunarea Parlamentară, concretizate în hotărâri judecătorești ale Curții Europene a Drepturilor Omului și în două tratate pan-europene referitoare la minorități – Convenția-cadru privind minoritățile naționale și Carta limbilor regionale sau minoritare⁸.

În această dezvoltare instituțională survine ordinul 484 /1993 al Adunării Parlamentare, cunoscut sub numele „Directiva Halonen”, în baza căreia admiterea de noi membri în Consiliul Europei a fost condiționată de „respectul pentru drepturile minorităților”. În același an a fost adoptată Recomandarea 1201, prin care statele membre sunt chemate să elaboreze

⁵ H.C. Matei, S. Neguț, i. Nicolae, *op. cit.* p. 534.

⁶ Institutul Național de Statistică, 2002. Recensământul populației www.recensamant.ro

⁷ Al. Fărcaș, *Dreptul internațional al drepturilor omului și problematica minorităților naționale*, București, Institutul Român pentru Drepturile Omului, 2005, p. 103.

⁸ *Ibidem*, p. 105.

un protocol referitor la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale, adițional la Convenția europeană a drepturilor omului⁹, ajungându-se la un consens european în reținerea față de acceptarea de drepturi colective pentru comunitățile etnice minoritare..

La nivelul Uniunii Europene (UE), chiar dacă ordinea juridică de drept comunitar european nu conține, până în prezent, nici o normă specifică referitoare la minoritățile naționale, se are în vedere elaborarea, promovarea și aplicarea de astfel de norme. Decizia de extindere a UE spre Europa Centrală și de Est a fost luată la Consiliul European de la Copenhaga (22-23 iunie 1993), când s-au stabilit criteriile politice pentru accesul candidaților. „Criteriile de la Copenhaga” au pus statele candidate – este și cazul Ungariei și al României – să dovedească în mod constant ”stabilitatea instituțiilor ce garantează democrația, statul de drept, drepturile omului, precum și protecția minorităților”¹⁰. Atât România, cât și Ungaria s-au aflat sub monitorizarea atentă a Comisiei Europene prin Rapoartele Anuale de Țară, până la integrarea lor în UE. Ungaria a fost acceptată la 1 mai 2004, iar România a intrat cu drepturi depline în UE de la 1 ianuarie 2007.

În consecință, acum, când ambele state sunt membre ale aceluiași sistem de norme și valori europene, maghiarii din România și românii din Ungaria trebuie să se bucure de aceleași standarde în materie de drepturi și libertăți, indiferent de numărul lor. Diferența este însă enormă, asemenea standarde fiind aplicate diferit în România – favorabile maghiarilor, iar în Ungaria, cu totul defavorabile românilor. Cauzele sunt multiple, iar diferențierile nu trebuie neapărat căutate în numărul lor și procentul pe care-l reprezintă, respectiv de aproape 1 % români în Ungaria, la o populație de 10 milioane locuitori și 6,6 % maghiari în România, la aproape 22 de milioane locuitori. În acest sens, lamentările și îngrijorările elitelor intelectuale maghiare din România nu se justifică, iar tăcerea românilor din Ungaria este plină de semnificații, fiind privați, de aproape 90 de ani de o elită intelectuală care să le susțină cu adevărat interesele. Nici chiar astăzi, la 20 de ani de la căderea comunismului în Ungaria, cu o legislație ungară permisivă în materie de minorități, numărul românilor capabili de acțiune politică, economică și/sau culturală se reduce la 20 - 30 de persoane și acestea cu orientări diferite în raporturile cu statul ungar.

Nu același lucru se poate spune despre maghiarii din România, ai cărei lideri sunt foarte vocali în raporturile cu statul român, sunt prezenți în structurile de putere din România – cu 31 de parlamentari, respectiv 22 deputați și 9 senatori¹¹, prezenți la guvernare (1996-2000; 2004-2008) sau asociați la guvernare (2000- 2004) – dispun de forță economică și au o elită intelectuală bine pregătită profesional.

⁹ *Ibidem*, p. 106.

¹⁰ *Ibidem*, p. 122.

¹¹ Conform site-urilor Camerei Deputaților (www.cdep.ro) și Senatului (www.senat.ro)

În pofida acestor realități, studiile realizate în România, la inițiativa Asociației de prietenie *Korunk* și a Centrului de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală privind Barometrul Relațiilor Etnice (BARE), din 1994-1996, 2000, 2001 și 2002¹², relevă, în concepția analiștilor maghiari, o stare de îngrijorare pentru supraviețuirea minorității maghiare în România. Astfel, Levente Salat, analizează interacțiunea a trei actori – statul român, statul ungar și reprezentanții minorității maghiare, care, dacă nu va funcționa în termeni optimi, poate conduce „la dispariția treptată – după evrei și sași – a încă unei comunități din peisajul etnopolitic al României”, existând riscul reducerii maghiarilor din România „la dimensiunile unei componente pur etnografice”¹³.

Din această ecuație lipsește o componentă importantă – Românii din Ungaria. În numai 90 de ani, aceștia au ajuns deja în faza componentei „pur etnografice”, fără miză politică. Cercetătorii maghiari în domeniul folclorului și coregrafi maghiari sunt încântați de dansurile și muzica populară a românilor din Ungaria. Aceștia consideră ca benefică izolarea românilor din satele de la frontiera cu România, deoarece au putut păstra forme arhaice ale tradiției populare. Dansurile românești din Aletea și Micherechi au devenit cunoscute în întreaga Ungarie, dar nu și în România. Datorită „entuziaștilor” coregrafi maghiari, funcționează echipe folclorice la Aletea, Micherechi și Chitighaz. Există coruri vocale la Apateu, Bătania, Chitighaz și Giula. Mai mult, arhiva Institutului de Muzicologie al Academiei Ungare de Științe păstrează 4.000 de metri de film, peste 200 de fotografii, culegeri de texte de peste 200 de pagini, notarea a 10 suite de dansuri, 50 de motive și mai mult de 500 de melodii românești din Ungaria. Produsele cercetării etnografice românești sunt expuse la Muzeul orășenesc din Giula, la Muzeul județean din Bichișciaba, iar la Chitighaz există din 1986 o casă muzeu, unica instituție de acest gen din Ungaria, reprezentativă pentru valorile culturale românești din aceste părți¹⁴. Acestea sunt cele mai importante contribuții ale românilor din Ungaria la cultura și civilizația ungară.

Pentru a înțelege cum de s-a ajuns aici, trebuie să ne întoarcem în timp, la începutul secolului XX. Astfel, la 1910, dr. Emil Babeș a publicat la Budapesta un studiu asupra situației românilor din Transilvania și Ungaria, pornind de la aprecierea că „de la 1867 încoace, lupta lui (n.n. a poporului român) pentru limba, cultura și păstrarea caracterului său etnic, ... această luptă așa numită națională, purtată adeseori cu cea mai mare energie și totdeauna cu o stăruință uimitoare, n-a adus izbânda la care se așteptau cu

¹² Accesibile pe site-ul Centrului de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală (www.edrc.ro)

¹³ Levente Salat, *Perspectivă minorității maghiare din România în lumina studiilor elaborate pe baza rezultatelor Barometrului Relațiilor Etnice, Edițiile 1994-1996 și 2000-2002*, în *Barometrul Relațiilor Etnice 1994-2002. O perspectivă asupra climatului interetnic din România*, Cluj, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2005, p.171.

¹⁴ *Românii din Ungaria*, publicație a Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria, Giula, 2004, pp. 19-21.

toții”¹⁵. Este vorba de românii din Austro-Ungaria, formulă statală creată la 1867 prin compromisul dualist între națiunile austriacă și maghiară, care pentru români nu era decât un „pact bilateral”, privit ca un lucru efemer. Elita politică maghiară de atunci a acceptat „să se supună conducerii și supremației politice, economice și militare a Austriei”, respectiv a dinastiei Habsburgilor, pentru ca monarhul, împărat și rege, „să lase ungurilor mână liberă în afacerile interne ale țării”¹⁶, adică a părții de răsărit a imperiului, administrată de Budapesta. Odată realizat acest compromis și împărțirea teritoriilor dinastiei de Habsburg în Cisleithania, la vest de râul Leitha, administrată de Viena și Transleithania, la est, rămasă la discreția Budapestei, diferențierile între cele două părți de țară, din punctul de vedere al tratamentului aplicat popoarelor supuse, se accentuează în sens negativ pentru românii din Transilvania și Ungaria.

Generația ungară pașoptistă realizase încă în timpul războiului pentru independență față de Austria, de la 1848-1849, că maghiarii sunt minoritari în propria lor țară. Maghiarii, care abandonează prin compromisul dualist idealul independenței, devin atunci națiune politică dominantă, iar pentru a fi și majoritară, ridică maghiarizarea la rangul de politică de stat.

În condițiile în care maghiarizarea avea deja o tradiție de sorginte medievală, mai ales la nivelul nobilimii, ai cărei exponenți își luau numele după cetățile, moșiile sau satele pe care le stăpâneau, în cele mai multe cazuri pentru a-și dovedi adeziunea și loialitatea față de Regatul Ungariei, în perioada austro-ungară, pentru regiunea Transleithaniei, întregul proces este instituționalizat. Lucrări relevante pe această temă atestă rolul administrației de stat în procesul de maghiarizare a comunităților etnice alogene, atribuții exprese având Ministerul de Interne, care elibera actele de stare civilă. Caracteristică pentru mentalitatea Ungariei de atunci este lucrarea lui Simon Telkes – „Cum să ne maghiarizăm numele”, apărută la Budapesta, în 1898, autorul însuși având calitatea de președinte al *Societății Centrale de Maghiarizare a Numelui* ¹⁷. În concepția acestuia, așa cum un creștin devine prin botez membru al unei comunități creștine, „prin maghiarizarea numelui de familie, prin botez național, cel cu nume străin este primit în societatea maghiară”¹⁸.

O altă lucrare pe această temă, intitulată „Românii din Ungaria”, autor Antal Huszár, comandată de Ministerul de Interne de la Budapesta în 1907, clasificată de uz intern („spre întrebuințare confidențială”), a fost prezentată de Onisifor Ghibu în ziarul *Tribuna* din Cluj în 1939¹⁹. Autorul

¹⁵ Emil Babeș, *DIAGNOZA – Studiu asupra situațiunii politice a românilor din Ungaria*, Budapesta, Tipografia „Poporul Român”, 1910, p. 3.

¹⁶ *Ibidem*, p. 13.

¹⁷ Telkes Simon, *Hogy Magyarosítsuk a Vezeték Neveket?* (Cum să ne maghiarizăm numele?), Budapesta, Pesti Könyvnyomda, Reszveny Társaság, 1898 (Ediție în limba română din 1990), p. 3 și 43.

¹⁸ *Ibidem*, p. 3.

¹⁹ *Un plan secret al guvernului unguresc din 1907 privitor la maghiarizarea românilor din Transilvania*, Ediție de Stelian Vasilescu, Oradea, Editura „Iosif

recenziei acestei lucrări ungare, un bun cunoscător al situației românilor din Austro-Ungaria, subliniază că măsurile preconizate de Antal Huszár au fost puse în aplicare de guvernele ungare care s-au succedat la Budapesta între anii 1907-1918, menționând Legea lui Apponyi din 1907, maghiarizarea grădinițelor de copii prin legea din 1912, maghiarizarea școlilor normale confesionale, înființarea Episcopiei greco-catolice de Hajdu-Dorog, impunerea lui Vasile Mangra ca Mitropolit al românilor ortodocși din Transilvania, înființarea „zonelor culturale” la frontiera cu Regatul României, colonizarea Transilvaniei cu maghiari și strămutarea românilor ardeleni în regiuni maghiare²⁰.

La mai bine de patru decenii de la instaurarea *erei constituționale*, cum este denumită în istoriografia ungară perioada dualismului, lupta politică a românilor din imperiu, desfășurată sub deviza „totalei îndreptățiri egale”, îmbrățișată de Emil Babeș și colegii lui de generație, ajunge într-un impas. Pentru ei devenise foarte clar că de egalitate între națiunea română supusă și națiunea ungară dominantă, nu mai putea fi vorba. Pentru români mai exista la 1910 o singură alternativă – „sau statul se sfarmă, sau neamul nostru va trebui să piară”²¹. Și s-a sfârșit statul. În toamna anului 1918 a dispărut Austro-Ungaria. Pe ruinele fostului imperiu au apărut state noi, moderne, independente și suverane. Este și cazul Austriei și Ungariei, ultima în arealul ei teritorial firească, în limitele sale etnice, unde pentru prima dată națiunea ungară este majoritară²². Cu toate acestea, în noua Ungarie au mai rămas comunități etnice alogene, în proporții de loc neglijabile – evrei, germani, români, slovaci, sârbi, croați, ruteni etc.

Ungaria, urmând cu consecvență politica ei de maghiarizare, instituționalizată încă din timpul *erei constituționale*, atât în perioada horthystă, cât și sub regimul comunist, reușește să diminueze simțitor numărul comunităților etnice alogene, aflate în situația de minoritari. În același timp, fosta națiune politică dominantă va cunoaște starea de minoritate prin comunitățile maghiare rămase în state cu majoritate românească, cehă și slovacă, austriacă sau sârbo-croato-slovenă. Numai un popor care a dominat alte popoare știe ce înseamnă adevărata libertate. Nu este de mirare că, în aceste condiții, Ungaria devine campioana luptei pentru drepturile minorităților și o face cu o consecvență demnă de toată lauda. Numai că, statul ungar va aplica dublul standard în materie de minorități: o politică de asimilare în plan intern și o suprasolicitare în plan extern pentru respectarea drepturilor și libertăților maghiarilor din afara frontierelor.

Maghiarii din România au statutul de minoritate națională din 4 iunie 1920, când, prin Tratatul de la Trianon a fost recunoscută *de jure* unirea

Vulcan”, 2000 (versiuni în limbile română și franceză).

²⁰ *Ibidem*, p. 75.

²¹ Emil Babeș, *op. cit.*, p. 8.

²² Alexandru Ghișa, *România și Ungaria la început de secol XX. Stabilirea relațiilor diplomatice (1918-1921)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2002, p. 219 și 224-225.

Transilvaniei la Regatul României, situație existentă *de facto* de la 1 decembrie 1918, când reprezentanții românilor transilvăneni au decis la Alba Iulia această unire. Schimbarea de statut, de la cel de națiune dominantă la starea de minoritate, au determinat pe maghiarii transilvăneni să privească cu ostilitate instalarea autorităților românești în provincie. În toată perioada interbelică problema minorității maghiare a avut un grad sporit de sensibilitate, fiind privită de elita politică românească drept un pericol la integritatea statului român. Această atitudine era determinată de mai multe cauze: minoritatea maghiară avea o pondere demografică și economică însemnată, controla viața culturală, socială și economică a majorității orașelor transilvănene și era așezată în grupuri destul de compacte, inclusiv la granița cu Ungaria. La acestea se adaugă și politica revizionistă declarată a Ungariei, cu consecințe directe asupra minorității maghiare din România, privită cu neîncredere de către majoritatea românească²³.

De-a lungul perioadei interbelice, mulți dintre maghiari sperau încă într-o anulare a deciziilor sistemului de tratate de la Versailles, din 1919-1920. O mare parte a intelectualilor maghiari s-au retras în enclave de autonomie culturală reprezentate de bisericile calvine, unitariene și romano-catolice, de școlile confesionale subordonate acestora, iar un număr important a părăsit România, stabilindu-se în Ungaria. Cifra celor care au emigrat din România între anii 1918-1924 era estimată la 197.035 de persoane de naționalitate maghiară²⁴.

O evaluare a numărului maghiarilor din România o avem de la recensământul din 1930, de 1.353.276²⁵. Dacă adăugăm pe cei care au plecat în Ungaria în intervalul menționat mai sus, se poate aproxima că la 1920 erau 1.550.311 de minoritari maghiari pe teritoriul României. În 1930, la o populație de 18.052.896 de locuitori, românii reprezentau 71,9 %, iar maghiarii 7,5 %. Acest procent va rămâne aproape constant, în condițiile în care numărul locuitorilor de etnie maghiară din România va crește până la sfârșitul anilor '80, când se derulează un nou val de emigrări din România spre Ungaria, fenomen accentuat după 1989, respectiv: 1930 - 1.353.276; 1956 - 1.587.675; 1966 - 1.619.592; 1977 - 1.705.810; 1992 - 1.624.959²⁶. Scăderea numărului maghiarilor la recensământul din 2002, la 1.434.377, reprezentând 6,6 % din populația României²⁷ se datorează în primul rând emigrării și în nici un caz asimilării. În anul 2002, Ministerul de Interne de la Budapesta a anunțat că pe teritoriul Ungariei se aflau stabiliți 212.000 de cetățeni români, marea majoritate etnici maghiari.

²³ Toth Szilárd, *Partidul maghiar și problema minorității maghiare în Parlamentul României în perioada interbelică*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2008, p. 204.

²⁴ *Ibidem*, p. 203 – nota 1 subsol.

²⁵ Nicolae Edroiu, Vasile Pușcaș, *Maghiarii din România*, Cluj-Napoca, FCR-Centrul de Studii Transilvane, 1995, p. 21.

²⁶ *Idem*.

²⁷ Institutul Național de Statistică, *op. cit.*

După 1920, liderii minorității maghiare au realizat că se află în interiorul granițelor unui alt stat, se află în minoritate, drept pentru care au decis să participe activ la viața politică din România. La 9 ianuarie 1921 ia ființă filiala din Cluj a *Uniunii Maghiare* care are ca scop de a reprezenta minoritatea maghiară în relațiile cu statul român și cu Liga Națiunilor²⁸. În 5 iunie 1921 ia ființă la Huedin, jud. Cluj, *Partidul Popular Maghiar*, care grupează pe adepții activismului politic, iar la 15 ianuarie 1922, la Cluj se înființează *Partidul Național Maghiar*. În decembrie 1922 acestea vor fuziona în *Partidul Maghiar*²⁹. Din 1934, mișcările de stânga ale minorității maghiare s-au reunit în *Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România MADOSZ*³⁰, care va avea un rol activ în instaurarea comunismului din România după al doilea război mondial.

Uniunea Maghiară și apoi *Partidul Maghiar* au fost o permanență în Parlamentul României din perioada interbelică (1922-1926 cu 3 deputați și 3 senatori; 1926 cu 15 deputați și 12 senatori; 1927 cu 8 deputați și 1 senator, 1928-1931 cu 16 deputați și 6 senatori; 1931 cu 10 deputați și 2 senatori; 1932 cu 14 deputați și 3 senatori, 1933-1937 cu 9 deputați și 3 senatori, iar în 1937 obține 19 locuri de deputat și 3 de senator, dar acest parlament nu s-a mai reunit³¹.

Parlamentarii maghiari au fost foarte activi în Parlamentul de la București, ridicând cu prioritate probleme specifice lor, respectiv: includerea drepturilor minorităților în Constituția României, problema cetățeniei, a reformei agrare, învățământului, cultelor și funcționarilor publici, problema legii administrației și a utilizării limbii minorităților în administrație etc.³² Aceștia sunt sprijiniți în demersul lor și de o serie de organizații înființate *ad-hoc* la Budapesta – *Liga pentru protecțiunea Minorităților din România*, *Societatea pentru apărarea Minorităților din Transilvania* sau *Asociația Secuilor-Maghiari pentru Societatea Națiunilor*, care înaintează memorii direct la Liga Națiunilor de la Geneva³³. Istoricul și publicistul britanic, Robert William Seton-Watson aprecia că o serie de plângeri ale minorității maghiare din România erau justificate și că protecția lor națională și culturală nu era asigurată îndeajuns, cauza decurgând din trecutul istoric, subliniind că nici raporturile dintre românii transilvăneni și cei din vechiul regat nu erau definitiv lămurite. O altă cauză o constituia „starea sufletească specifică” a Ungariei de atunci. Publicistul britanic recunoștea că statele succesoare Austro-Ungariei nu aveau încă un regim democratic, însă, spre deosebire de viața publică a Ungariei, în România existau în mod real condițiile prealabile pentru instituirea unui regim cu adevărat democratic. Mai mult, el aprecia că în România cercurile conservatoare au făcut concesii uimitoare, realizând cea mai radicală reformă agrară, pe când în Ungaria situația era diametral

²⁸ Toth Szilárd, *op. cit.*, p. 25

²⁹ *Ibidem*, p. 26-27.

³⁰ *Ibidem*, p. 27.

³¹ *Ibidem*, p. 228-232.

³² *Ibidem*, p. 206

³³ Gheorghe Iancu, *Documente interne și externe privind problematica minorităților naționale din România, 1919-1924*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2008, p. 30 și 42.

opusă, clasa politică ungară încercând să conserve cu orice mijloace regimul feudal de dinainte de război³⁴.

De o reprezentare a minorităților în Parlamentul de la Budapesta nu mai putea fi vorba. În schimb, în Parlamentul de la București, în perioada interbelică, alături de *Partidul Maghiar* au activat *Partidul Evreiesc* și *Partidul German*³⁵. De multe ori aceste partide acționau împreună în revendicarea de sprijin financiar pentru școli, biserici sau instituții culturale minoritare sau criticând acordarea de alocații pentru românii de peste hotare³⁶. Atunci România sprijinea românii din afara frontierelor.

Evoluția firească în stabilizarea politică, economică și culturală a maghiarilor din România și a românilor din Ungaria a fost întreruptă de izbucnirea celui de-al doilea război mondial. Perspectiva declanșării unui conflict armat între România și Ungaria, ambele state înregimentate alături de Puterile Axei Roma-Berlin-Tokyo, a determinat pe miniștri de externe ai Germaniei, Joachim von Ribbentrop și Italiei, Galeazzo Ciano, să „rezolve” litigiul româno-ungar la Viena, în 30 august 1940, prin trasarea unei frontiere care împărțea Transilvania între cele două țări care și-o revendicau. Împărțirea Transilvaniei între Ungaria și România prin trasarea unei frontiere arbitrare, anula identitatea istorică a acestei provincii³⁷. Prin arbitrajul de la Palatul Belvedere din Viena, România a fost obligată să cedeze Ungariei partea de nord-vest și est a Transilvaniei, cu o suprafață totală de 43.492 Kmp și o populație de 2.667.007 locuitori, din care 50,2 % români și 37,1 % maghiari³⁸. Cei afectați direct au fost maghiarii din România și mai ales românii din Transilvania de Nord, supuși la tot felul de privațiuni, tratați acum ca minoritate națională în Ungaria, după standardele aplicate minorităților în acest stat.

Prin soluția adoptată, Germania și Italia au transformat problema transilvană într-un focar de instabilitate regională și într-un obiect al competiției dintre România și Ungaria, de care a profitat Adolf Hitler în timpul războiului, iar apoi Iosif Visarionovici Stalin și fosta URSS. În anul 1944, când URSS era pe val și începuse ofensiva împotriva Germaniei, Moscova considera atât Ungaria, cât și România drept dușmanii ei. În consecință nici una nu merita Transilvania, optându-se atunci pentru crearea unui stat transilvănean independent, sub egida URSS. Abia după trecerea României de partea puterilor aliate (23 august 1944) și în condițiile

³⁴ Radu Racovițan, *R.W. Seton-Watson și problema minorităților în România interbelică*, în *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, vol. III, coord. Vasile Ciobanu-Sorin Radu, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2008, p. 151.

³⁵ Marcel Varga, *Activitatea reprezentanților partidelor minoritățiloretnice în Parlamentul României (1934-1937)*, în *Revista Institutului de Istorie „Nicolae Iorga”*, Studii și Materiale de Istorie Contemporană, Serie Nouă, vol. VII, București, 2008, p.27.

³⁶ *Ibidem*, p. 40.

³⁷ Marcela Sălăgean, *Administrația sovietică în Nordul Transilvaniei (noiembrie 1944-martie 1945)*, Cluj-Napoca, FCR - Centrul de Studii Transilvane, 2002, p. 7.

³⁸ *Ibidem*, p. 11, nota 1 subsol.

în care Ungaria a rămas în continuare aliata Germaniei, Uniunea Sovietică optează pentru transferul către România a întregii Transilvanii, „în schimbul garantării ferme a unei colaborări strânse și îndelungate cu URSS și a renunțării totale a Bucureștiului la pretențiile asupra Basarabiei și Bucovinei”³⁹.

Practic, prin ocuparea de către Armata Roșie și introducerea administrației sovietice în Transilvania de Nord, începe procesul de comunizare a României. Scoaterea acestei regiuni de sub autoritatea administrației românești a stimulat competiția româno-ungară, amăgindu-i pe maghiari și șantajându-i pe români. Stalin obține în acest mod, pe de o parte instalarea unui guvern comunist la București, teritoriul basarabeian și bucovinean și participarea trupelor române pe frontul de vest, iar pe de altă parte se asigură de o atitudine supusă și lipsită de combativitate din partea Budapestei⁴⁰. Reinstaurarea administrației românești la 9 martie 1945, l-a determinat pe noul prim-ministru român, dr. Petru Groza, să ceară prefectilor din nordul Transilvaniei să renunțe la șovinism, afirmând că o mai bună înțelegere între români și unguri este în beneficiul integrării mai rapide a Transilvaniei la România. Chiar dacă nu a reușit să elimine tensiunile interetnice din regiune, politica guvernului Groza a reușit să le atenueze⁴¹.

În aceste circumstanțe, numeroase persoane aparținând diferitelor grupuri minoritare au susținut, chiar cu foarte mult entuziasm, formațiunile politice de extrema stângă. Imediat după 23 august 1944, aceștia asaltează pur și simplu minusculul Partid Comunist din România (PCR) și organizațiile care gravitau spre el, din diverse rațiuni. Germanii încercau să se pună la adăpost față de eventuale represalii împotriva lor. Evreii au sperat că prin obținerea unor posturi însemnate în partid își vor putea reface situația lor economică de dinainte de război. O parte dintre maghiari s-au înscris în partidul comunist din aceleași rațiuni ca și germanii, mai ales cei din Transilvania de Nord care au făcut parte din administrația horthystă, mulți reușind să rămână în posturi, iar alții au folosit umbrela PCR pentru a-și putea continua propaganda șovinistă⁴². Centrul *Uniunii Oamenilor Muncii Maghiari din România MADOSZ* a fost reorganizat la Brașov la 4 octombrie 1944. La 16 octombrie 1944, tot la Brașov, la o reuniune a *MADOSZ* cu participarea reprezentanților comunității maghiare din Transilvania de Sud, Banat și București, a luat ființă *Uniunea Populară Maghiară din România (UPMR)*, care și-a propus de la început alianța cu forțele comuniste, programul conținând și sprijinirea revendicărilor naționale ale minorității maghiare din România⁴³. Activitatea *UPMR*, ca organizație de masă a PCR, a creat în primii ani ai instaurării comunismului în România, bazele unei

³⁹ Alexandru Ghișa, Vasile Oroian, *Cum ne văd rușii?*, în Magazin Istoric, nr. 6, iunie 2009, p. 21-23.

⁴⁰ Marcela Sălăgean, *op. cit.* p. 160

⁴¹ *Ibidem*, p. 161.

⁴² Dumitru Șandru, *Comunizarea societății românești în anii 1944-1947*, București, Editura Enciclopedică, 2007, p. 101-102.

⁴³ Lönhárt Tamás, *Uniunea Populară Maghiară în perioada instaurării regimului comunist în România (1944-1948)*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2008, p. 103-105.

comunități maghiare funcționale, competitive și cu șanse egale de afirmare în cadrul statului român⁴⁴. Printre realizările *UPMR* trebuie menționat în primul rând instituționalizarea rețelei complete de învățământ în limba maghiară, de la nivelul primar la cel superior, recuperarea ceangăilor din Moldova la cultura și civilizația maghiară și înființarea Universității „Bolyai” la Cluj, asigurându-se în acest mod formarea intelectualității maghiare, considerată vitală pentru supraviețuirea comunității maghiare într-un regim totalitar comunist⁴⁵. Dacă adăugăm la acestea crearea în 1952 a Regiunii Autonome Maghiare, sub presiunea URSS, croită după modelul regiunilor autonome sovietice⁴⁶, putem aprecia ca „epocale” realizările asocierii liderilor minorității maghiare la structurile de partid și de stat din România comunistă. Chiar și mutațiile intervenite după retragerea trupelor sovietice din România (1958), respectiv unificarea Universității maghiare din Cluj cu cea românească, prin crearea Universității „Babeș-Bolyai” (1959) și desființarea Regiunii Autonome Maghiare prin reorganizarea administrativ-teritorială a României (1968), dobândirea instrucției în limba maghiară a rămas posibilă inclusiv la nivel superior. Studenții maghiari frecventau Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Institutul de Arte Plastice și Conservatorul din aceeași localitate, Institutul de medicină și farmacie, Institutul de Învățământ Superior și Institutul de teatru din Târgu Mureș⁴⁷.

Implicarea minorității maghiare în modificările structurale de regim politic din și de după decembrie 1989 a creat premisele unui nou activism ce a acționat pentru redobândirea privilegiilor de grup. Crearea *Uniunii Democratice a Maghiarilor din România (UDMR)* chiar din ajunul Crăciunului (24 decembrie 1989) cu structură și program propriu, este un argument. Obiectivele fixate în Declarația emisă de Comitetul Executiv Provizoriu al *UDMR* – obținerea unor garanții constituționale pentru protecția drepturilor colective ale minorităților naționale, elaborarea statutului și crearea Ministerului Naționalităților, dezvoltarea rețelei de învățământ de toate gradele în limba maternă, de la grădinițe și până la învățământul superior, crearea de instituții de cultură și științifice ale minorității, dezvoltarea presei scrise și vorbite în limba maghiară, legiferarea utilizării limbii maghiare în organele judecătorești și ale puterii locale de stat, cultivarea legăturilor cu celelalte părți ale națiunii ungare⁴⁸ au fost urmărite cu abilitate și consecvență, multe din ele fiind deja implementate cu supramăsură.

După enumerarea acestor dificultăți și realizări ale structurilor organizatorice ale minorității maghiare din România, se pot spune foarte multe lucruri despre românii din Ungaria, dar și foarte puține la capitolul realizări. După Tratatul de la Trianon, din 4 iunie 1920, românii din Ungaria, privați de o elită intelectuală, au început să se orienteze către tradiția și

⁴⁴ *Ibidem*, p. 364.

⁴⁵ *Idem*.

⁴⁶ Nicolae Edroiu, Vasile Pușcaș, *op. cit.*, p. 24.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 25-26.

⁴⁸ *Romániai Magyar Szó*, anul I, nr. 4, 6 ianuarie 1990, p. 4.

cultura populară. După expresia foarte plastică a profesorului Gheorghe Petrușan de la Szeged, unul din puținii universitari români din Ungaria, acestei comunități i-a mai rămas „sala de dans sau șezătoarea, care jucau rolul unor instituții sociale moștenite spontan”⁴⁹.

Pe parcursul întregului secol XX, în Ungaria a avut loc o involuție a situației minorităților, în care asimilarea era privită ca un proces normal, dar inacceptabil pentru minoritățile maghiare din țările vecine. Chiar la începutul secolului XX, „ca rezultat al asimilării naturale” majoritatea populației a declarat maghiara ca limbă maternă⁵⁰. În consecință, datele statistice ungare dintre 1920 și 2000 sunt convingătoare pentru scăderea drastică a numărului comunităților alogene minoritare. Holocaustul evreilor din perioada celui de-al doilea război mondial, deportările masive ale populației germane, cu caracter punitiv, de după război și schimburile de populație din aceeași perioadă în cazul slovacilor și al sârbilor, au modificat structura etnică a Ungariei postbelice, în sensul diminuării numerice a minorităților.

Situația românilor din Ungaria este cea mai relevantă. Astfel, la recensământul populației din Ungaria din 1920, după limba maternă, este dată cifra de 23.760 de persoane care și-au declarat limba română ca limbă maternă⁵¹. Pe aceeași pagină este prezentată și situația din 1910, când pe arealul Ungariei „trianonice” figurau 28.502 români. Diferența de 4.742 de persoane sunt românii care au emigrat, de bună voie sau obligați, din Ungaria în România. Este o primă reducere a numărului românilor din Ungaria, cu 16,6 %⁵². În marea lor majoritate aceștia erau intelectuali, mai ales preoți și învățători români. Dacă în structura etnică a Ungariei Vechi numărul românilor din Transilvania și Ungaria era de 2.948.186, reprezentând 16,1 % din populația de 18.264.533 (în Transleithania, la 1910), în Ungaria Nouă („trianonică”), numărul este de 23.760, respectiv 0,3 % din totalul de 7.980.143 de locuitori⁵³. O scădere a persoanelor care au declarat limba română ca limbă maternă o constatăm în 1930 – la 16.221, iar în 1949 avem 14.713. În acest ultim an, cei care s-au declarat de naționalitate română sunt numai 8.500⁵⁴. De menționat că la recensământul din 1990 din Ungaria, s-au declarat de naționalitate română 10.740 de persoane, iar în 2001 și-au declarat propria identitate 7.995, având o scădere de 25 % în numai 10 ani⁵⁵. Această drastică scădere a numărului

⁴⁹ Gheorghe Petrușan, *Pe scurt despre românii din Ungaria*, în „Romanian Journal of International Affairs”, București, vol. X / 2004, număr special *Românii de pretutindeni* editat de Institutul Român de Studii Internaționale „Nicolae Titulescu”, p. 283.

⁵⁰ *Statistics of centuries (Statistical curior in the Hungarian history)*, Budapest, Hungarian Central Statistical Office, 2002, p. 31.

⁵¹ *MagyarSztatisztikai Közlemények, Budapest, vol. 69, 1923, p. 10.*

⁵² *Idem.*

⁵³ *MagyarSztatisztikai Közlemények, Budapest, vol. 74, 1929* (recensământ efectuat în perioada 1919-1925), p. 29.

⁵⁴ Ioan Matei, *Românii din Ungaria în 2004*, București, Editura Institutului Cultural Român, 2004, p. 20

⁵⁵ *Idem.*

românilor din Ungaria are loc într-o perioadă când autoritățile au adoptat o legislație permisivă în materie de minorități, are loc un proces de consolidare a democrației. În aceste condiții, toate celelalte minorități au crescut numeric prin curajul de a-și declara propria identitate. Acest curaj de a te declara român în Ungaria se pare că lipsește încă.

Situația se explică prin lipsa totală a instituțiilor necesare preservării identității naționale și a limbii materne. Românii, acuzați din 1920 de pierderea Transilvaniei, la care se adaugă relațiile tensionate între Ungaria și România, au făcut imposibilă declararea propriei identități românești fără frică de persecuții. După instaurarea comunismului în Ungaria (1945) are loc un reviriment prin înființarea de școli și organizații „democratice” ale naționalităților, sub umbrela internaționalismului proletar și a relațiilor „frățești” cu țările vecine din lagărul comunist – Uniunea Sovietică, Cehoslovacia, Iugoslavia și România, excepție făcând Austria. Sub aceste auspicii s-a înființat *Uniunea Culturală a Românilor din Ungaria* în 1948, ca principală organizatoare a programelor culturale. A funcționat până în 1956, când statul și-a retras sprijinul pentru minorități⁵⁶. Procesul de destindere pentru minorități este stopat prin circulara nr. 44167/1960 emisă de Ministerul Educației, prin care școlile cu învățământ național minoritar au fost obligate să treacă la predarea în limba maghiară începând cu anul școlar 1960-1961. După această dată, profesorul Gheorghe Petrușan recunoaște că „românii au eșuat în cadrul procesului de satisfacere a cerințelor legate de avansarea lor culturală și de asemenea, nu au reușit să armonizeze tradițiile populare cu sistemul de valori cetățenești modern”⁵⁷. Prin introducerea obligativității predării în limba maghiară în toate școlile minoritare din Ungaria, limba maternă română ajunge să fie predată ca limbă străină în școli devenite bilingve. În familiile de minoritari se vorbește cu prioritate limba maghiară, în detrimentul limbii materne. Copiii acestor familii ajung să intre în contact cu limba lor maternă în grădiniță și școală, pe care o vor învăța ca pe o limbă străină. Situația este generală în Ungaria, românii nu sunt o excepție. O analiză făcută în 1989 a învățământului minoritar în limba română constată o serie de curențe, fapt ce a impus o regândire a sistemului public de învățământ minoritar, inclus în Planul Național de Educație de Bază⁵⁸. La nivelul anului 2003, cca. 1000 de elevi au beneficiat de program de învățare a limbii române în grădinițe, 5 școli bilingve (la Micherechi, Gyula, Chitighaz, Bătaia și Aletea) 6 școli gimnaziale (Bedeu, Săcal, Apateu, Lokoshaza, Otlaca-Pustă și Cenadul Unguresc), la care se adaugă Liceul „Nicolae Bălcescu” din Gyula⁵⁹.

Semnificativ pentru Ungaria este maghiarizarea numelor – o reminiscență din perioada dualismului austro-ungar. Timp de peste 100 de ani, administrația ungară a trecut în registrele de stare civilă – la nașteri, căsătorii, decese – numai corespondențele maghiare ale numelor membrilor

⁵⁶ Gheorghe Petrușan, *op. cit.*, p. 284

⁵⁷ *Ibidem*, p. 285.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 279.

⁵⁹ *Idem*.

comunităților etnice. Măsura a fost aplicată cu consecvență până la 31 decembrie 2003. Eradicarea acestei practici se produce cu data de 1 ianuarie 2004, în pragul aderării Ungariei la Uniunea Europeană. Cu această dată, prin Legea nr. 45 / 2002, intră în vigoare noi măsuri administrative în baza cărora membri unei comunități etnice au dreptul, iar funcționarii publici obligația, de a înregistra în actele de stare civilă numele proprii etniei lor. Aceasta se întâmplă în situația în care fiecare din cele 13 minorități naționale și etnice au pregătit și înaintat autorităților de stat, respectiv Ministerului de Interne, lista de nume specifice neamului lor. Aceste liste au fost publicate în „Cartea de nume a minorităților naționale și etnice din Ungaria”⁶⁰. Pentru români, lista a fost întocmită de dr. Anna Borbély și avizată de Traján Kreszta, în calitate de președinte al Autoguvernării pe Țară a Românilor din Ungaria⁶¹.

Mileniul III, secolul XXI începe deci încurajator pentru Ungaria. Această țară se situează din nou în prim-planul demersurilor internaționale de standardizare a drepturilor minorităților. Diplomația ungară lansează inițiativa introducerii unor prevederi distincte privind garantarea drepturilor minorităților în viitoarea Constituție a Europei unite. Aplicarea acestor standarde se face însă cu dublă măsură. Relevante, în această direcție sunt legile pentru minorități. Astfel, în 2001, Parlamentul de la Budapesta a surprins statele vecine prin adoptarea Legii statutului maghiarilor din afara frontierelor. Pentru prima dată un stat, Ungaria, adoptă o lege ai cărei subiecți sunt cetățenii altor state. O face în calitate de „țară-mamă” pentru co-etnicii din afara frontierelor sale. Legea vine în sprijinul comunităților maghiare aflate în situația de minoritari și ridică ștacheta standardelor pe care trebuie să le asigure statele în care trăiesc. Și în aceste state maghiarii au instituții școlare în care se predă numai în maghiară, au organizații puternice, biserici prospere și chiar partide etnice cu reprezentanți în parlamentele de la București, Bratislava și Belgrad.

Pe plan intern, Legea nr. 77 / 7 iulie 1993 privind drepturile naționale și etnice asigură cadrul juridic⁶². Conform acesteia, se anunța din 1993 că reprezentarea în parlament a minorităților va face obiectul unui amendament la lege sau a unei alte legi. O astfel de prevedere nu s-a mai adoptat până azi, ceea ce denotă lipsa de voință politică în a accepta intrarea în Parlamentul de la Budapesta a reprezentanților minorităților. În schimb, faptul că la alegerile din Serbia, din decembrie 2003, partidele

⁶⁰ *Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Utónévkönyve*, Budapest, Aranyhal Könyvkiadó, 2004 (care cuprinde Lista de nume pentru bulgari, țigani, greci, croați, polonezi, armeni, români, ruteni, sârbi, slovaci, sloveni și ucraineni – Minoritatea germană a publicat separat Lista de nume germane, sub formă de broșură, Budapest, 2004).

⁶¹ *Ibidem*, p. 550-587.

⁶² Cristina-Maria Dogot, *Românii din Ungaria și modul de raportare la problema identitate/alteritate reflectat în publicațiile de limbă română*, în *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, vol. III, coord. Vasile Ciobanu-Sorin Radu, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2008, p. 333.

maghiare nu au obținut nici un mandat pentru parlamentul de la Belgrad a fost privit cu suspiciune la Budapesta. Cu toate acestea, în Ungaria se mai susține că maghiarii din statele vecine sunt amenințați cu asimilarea, pentru că numărul lor scade. Faptul că mulți dintre ei emigrează și se stabilesc în Ungaria, încurajați de Legea statutului, metamorfozată în Legea beneficiilor, este trecut sub tăcere. Pentru maghiarii din România „țara mamă” este încă atractivă, ceea ce nu se poate spune despre românii din Ungaria, pentru care România nu este încă ceea ce ar trebui să fie.